

jurisprudence, the author highlights some features of comparative legal method.

Key words: methodology, comparativistics, comparative method, comparison, philosophy of law.

Львова Е.Л. Философский уровень сравнительно-правовых исследований: теоретико-методологическая роль

В статье обращается внимание на возрастание роли философии права как идейно-концептуальной основы методологии юридической науки и в частности сравнительного правоведения. Сущность сравнения раскрывается в категориях философии, которые являются неотъемлемой составляющей мышления, средств познания. Указывая на основополагающий характер философской основы методологии сравнительного правоведения, подчеркиваются особенности сравнительно-правового метода.

Ключевые слова: методология, компаративистика, сравнительно-правовой метод, сравнение, философия права.

Горобець Костянтин Валерійович,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
теорії держави і права Національного університету
«Одеська юридична академія»

**СИСТЕМНИЙ ПЛЮРАЛІЗМ:
ДО ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ
ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОЗНАВСТВА**

Одна з ключових ідей, які супроводжують розвиток сучасного порівняльного правознавства, визначають специфіку його методології та загального дискурсу пізнання правових систем – це, безумовно, плюралізм. Цей принцип настільки міцно увійшов до наукового обігу, пов'язаного зі становленням посткласичної (постнекласичної) парадигми юриспруденції, що іноді складно виявити його первинний методологічний зміст. Особливого значення ця проблема набуває для порівняльного правознавства, адже тут дотримання чітких методик зіставлення

правових систем та окремих правових інститутів між собою є неодмінною умовою, яка дозволяє констатувати релевантність проведеного дослідження. При цьому антропологічний поворот у юридичній компаративістиці визначив одну зі стратегічних ліній розвитку таких методик: нею стала відмова від монологічності, що породжувала ставлення до одних правових систем як більш розвинених, до інших – як до менш розвинених.

Метою цієї статті є формулювання концептуальних засад системного бачення проблеми плюралізму, зокрема, в його інтерпретації юридичною компаративістикою.

Насамперед варто визначитися з тим, яка саме інтерпретація плюралізму буде використовуватися. У найбільш загальному наближенні можна стверджувати, що в юриспруденції сформувалися три основні сфери використання ідеї плюралізму: (1) правовий плюралізм у тому сенсі, як він розуміється в юридичній антропології, тобто напряду пов'язаний з проблематикою різноманіття правових культур та значним скепсисом щодо перспектив їх порівнювання. Тут також можна говорити про різні плюралістичні концепції правової реальності, представлені у працях Ж. Гурвича, Ж. Карбоньє та ін.; (2) плюралізм джерел права як стан правової системи, в якому відбувається поступовий відхід від державної монополії на формування правової нормативності з утвердженням методів договірної, звичаєвої, прецедентної тощо регулювання на рівні із законодавчим (статутним) регулюванням; (3) методологічний плюралізм як принцип, відповідно до якого жоден метод чи підхід не може розглядатися як такий, що надає всеохопну картину досліджуваного об'єкта.

Незважаючи на те, що ці три основні сфери використання ідеї плюралізму є доволі відмінними, постає проблема вироблення єдиного дискурсу щодо плюралізму в юриспруденції, який би охоплював ці та інші його інтерпретації. Як видається, такий дискурс є можливим з огляду на те, що розуміння методологічного плюралізму давно й успішно екстраполюється на ті сфери, які не є прямо пов'язаними з науковою раціональністю та епістемологією (наприклад, популярними стають практичні інтерпретації плюралізму в площині розв'язання спорів [1]).

Між тим сама ідея плюралізму є доволі суперечливою в контексті наукового світогляду. Цілком справедливою виглядає

точка зору, відповідно до якої плюралізм у гносеологічному сенсі – це окремий випадок еклектики, а тому він є таким самим показником наукової неспроможності теорії, як і парадокси. Його починають сповідувати тільки тоді, коли, незважаючи на всі зусилля, не вдається побудувати моністичну інтерпретацію досліджуваних явищ [2, с. 251]. Утім, тут варто зазначити, що світоглядний плюралізм та методологічний плюралізм – це різні явища. Якщо світоглядний плюралізм, як видно, є різновидом еклектики, оскільки одна й та ж людина не може одночасно сповідувати різні системи переконань (наприклад, неможливо бути водночас лібералом та консерватором, українофілом та українофобом тощо), то методологічний плюралізм часто є не просто корисним, але й необхідним. Так, у суспільних науках яскравим прикладом плюралізму є багатofакторний підхід до дослідження людського суспільства, окремим проявом якого є популярна нині багатofакторна теорія виникнення держави.

Для юриспруденції в цілому плюралізм часто оголошується як керівна ідея, відмова від якої сприймається як анахронізм. Особливо яскраво це простежується в дискусіях щодо праворозуміння. Сучасна юридична наука при формуванні нової методології намагається відійти від питання про сутність права, замінюючи його проблематикою статусу права в контексті тієї чи іншої парадигми. Так, заявлено, що термін «сутність» себе дискредитував, оскільки передбачає існування єдиновірного, моністичного, а не плюралістичного розуміння права [3, с. 22]. Така позиція виправдовує себе лише в тому випадку, якщо плюралізм розуміти як синтез існуючих підходів та методів до пізнання правової реальності (своєрідна методологічна еклектика). При цьому сам методологічний плюралізм розглядається як ключовий принцип постнекласичної юриспруденції. Звідси закономірним виглядає висновок, що питання про виділення сутності права тотожне відмові від плюралізму, оскільки сутність може бути лише одна.

Між тим очевидно, що побудова наукової концепції права у будь-якому випадку буде моністичною за своїми вихідними початками. Послідовне та наполегливе впровадження ідей плюралізму в науці призводить до того, що різні науково-дослідні програми (а типи праворозуміння якраз слід розглядати у цьому сенсі) перестають повноцінно конкурувати між собою в

справі висунення нових гіпотез щодо пояснення правової реальності, а ізолюються одна від одної.

Отже, ідея плюралізму несе в собі цілу низку суперечностей, особливо якщо сприймати її в наукознавчому розрізі. Саме тому цілком можливо стверджувати, що інтегративне праворозуміння як прояв плюралізму в юридичній науці є певною міфологізацією, оскільки поєднання на єдиних світоглядних засадах позитивізму, юснатуралізму та соціологізму навряд чи є можливим без занурення в методологічну еkleктику. На цьому тлі дедалі частіше звучать думки, що інтегративне праворозуміння є всього лише розширеним варіантом позитивізму.

Але помилковим є припущення, що ідея плюралізму є «законсервованою» всередині наукового знання про право і є суто епістемологічною за своїм статусом. Ця теза легко спростовується при перенесенні уваги на порівняльне правознавство, де питання порівнюваності та непорівнюваності правових систем, перспективності порівняння як такого, методологічних канонів зіставлення правових явищ мають безпосередній вихід до проблем плюралізму. Наскільки можливим взагалі є порівняння, якщо його суб'єкт (дослідник) належить до певної правової культури, а його правове мислення детерміноване визначеними схемами та моделями, властивими конкретній правовій традиції? Чи можливе одночасне співіснування у свідомості дослідника рівно усвідомлених правових феноменів, які належать до різних правових систем? Ці питання знову повертають нас до того, як саме має використовуватися методологічний принцип плюралізму при проведенні порівняльно-правових досліджень.

У цьому сенсі перспективним є звернення до системної інтерпретації плюралізму, заснованої на тезі, що немає сенсу розмежовувати плюралізм онтологічний (на якому робить акцент юридична антропологія) та акцент гносеологічний (який є відправною точкою методологічних студій), так само як немає жодного сенсу і в тому, аби з'ясовувати чи існує плюралізм об'єктивно, чи він є лише суб'єктивним концептом, наслідком неможливості цілісного та несуперечливого сприйняття світу. Системне бачення плюралізму апелює до принципу комплементарності, або ж додатковості, важливість якого визначається необхідністю поєднання в межах одного

дослідження двох взаємовиключних систем понять (відповідно до принципу невизначеності Гейзенберга). З цієї точки зору плюралізм постає як метапринцип і його можна сформулювати двома способами: «плюралізм – це можливість побудови однієї і тієї ж системи на основі різних концептів»; або «плюралізм – це можливість побудови різних систем на основі одного концепту» [4, с. 245].

Звісно, право є складною системою, а тому неможливо визначити єдиний концепт, тобто один сенс, в якому ми розуміємо його як систему, звідси – неминучий плюралізм праворозуміння, адже кожна правова концепція базується на сприйнятті права з точки зору одного або іншого концепту. Саме тому жодне представлення права як системи не може претендувати на істинність. Ця теза може бути обґрунтована суто логічним шляхом, без апеляції до ідей плюралізму праворозуміння. Видатний логік ХХ століття А. Тарський, один з авторів неопозитивістської інтерпретації істини, стверджував, що для достатньо багатих мов (як природних, так і штучних) не може існувати єдиного критерію істини. Цей висновок обґрунтовується теоремою про неповноту Гьоделя: система дедуктивних суджень не може мати єдиного критерію істинності, якщо система не є завершеною (закритою), тобто навіть найбільш злагоджену систему дедуктивних суджень (наприклад, математичну теорію) неможливо звести до одного-єдиного логічно істинного судження [5].

Як видається, такі судження є цілком застосовними не лише до проблеми плюралізму дедуктивних систем, до яких відноситься, в тому числі, й праворозуміння, але й до тих систем, які сприймаються як такі, що мають об'єктивоване вираження, наприклад, правових систем. Постаючи як одна із соціальних підсистем, правова система є достатньо складною для того, щоби в її змісті могли існувати концепти, що не можуть бути зведені до одно-єдиного судження чи дефініції, тобто навіть залишаючись в рамках однієї правової системи, не виходячи на порівняльний рівень, складно «кристалізувати» ту центральну ідею, навколо якої формується та розвивається ця система. Звідси і настільки значне розходження у теоріях щодо «сутності» правової системи та наявності в неї якогось самостійного автентичного змісту, відмінного від змісту інших соціальних підсистем. Тут симптоматичним та показовим є підхід Н. Лумана, для якого

виокремлення правової системи є процедурою не есенціального порядку (тобто зорієнтованою на сутність), а функціонального, за рахунок чого уможливорюється його сприйняття права як імунної системи суспільства [6, с. 489-492].

Навіть таке досить поверхове бачення плюралізму з точки зору системного підходу демонструє, що право є плюралістичним навіть у більшій мірі, ніж про це звикли говорити, адже воно не є суто дедуктивною системою. Спроби обґрунтувати право з позицій дедуктивних систем, які мали місце у радянській юриспруденції (наприклад, розробки В.К. Бабаєва на тему «Норма права як істинне судження» [7]) не можна вважати успішними з огляду на те, що право є відкритою системою, зміст якої не вичерпується судженнями (нормативними чи ненормативними). У цьому сенсі звернення до категорії правової системи демонструє навіть ще більшу глибину проблеми, адже нормативний блок є далеко не єдиним (іноді навіть стверджується, що його не можна вважати навіть найголовнішим) блоком правової системи. Слушними тут виглядають судження Дж. Раза, для якого категорія правової системи є більшою мірою формальною, а не змістовною [8, р. 1-2].

Побудова однієї системи на основі різних концептів є пропозиційним плюралізмом, оскільки він заснований на різних судженнях, які ведуть до одного висновку. Прикладом пропозиційного плюралізму в юриспруденції є існування різних концепцій праворозуміння в межах одного його типу (наприклад, етатизм, нормативізм, неонормативізм – у межах юридичного позитивізму).

При дослідженні правових систем різного рівня пропозиційний плюралізм має значення для обґрунтування єдності ідеї права та його структури при різноманітності їх прояву. Так, національні, інтегративні правові системи, міжнародна правова система переслідують різні цілі, але при цьому використовують однакову систему правових засобів. Пропозиційний плюралізм як методологічний принцип використовується здебільшого на теоретичному, дедуктивному рівні при виявленні можливостей різних підходів до одного й того ж правового явища. Так, на основі пропозиційного плюралізму можуть розвиватися уявлення про необхідність одночасного використання антропологічного, феномено-

логічного, герменевтичного та інших так званих суб'єкт-орієнтованих методологічних підходів до права.

У методологічному сенсі пропозиційний плюралізм має використовуватися також для формування нових юридичних концептів. Концепти, на відміну від категорій, мають самостійне буття, тобто вони не залежать від протилежних концептів, а виступають самостійними смисловими «згустками» [9, с. 43].

Для юридичної компаративістики використання пропозиційного плюралізму напряму пов'язане з необхідністю порівняння на мікрорівні. Зіставлення змісту різних правових інститутів між собою (незалежно від того, чи є ці інститути нормативними, організаційними чи функціональними) має на меті показати їх спільні та відмінні риси, що вимагає зведення їх до однієї системи понять та категорій, в яких відбувається їх опис. При мікропорівнянні принциповою є констатація певної вихідної гіпотези, яка може формулюватися не явно, а у вигляді передрозуміння, виходячи з якого робиться припущення про кінцевий результат порівняння. Відтак, зіставлення різних за формою та змістом правових явищ веде до їх інтеграції в єдиній дедуктивній системі, представлений у вигляді здійсненого дослідження.

Побудова різних систем на основі одного концепту є концептуальним плюралізмом: в його основі лежить не судження, а поняття чи навіть феномен. Використання поняття «право» як концепту може бути основою для побудови надзвичайно різноманітних систем, залежно від того, в якому системному значенні розуміється це поняття (наприклад, «право – це міра свободи і справедливості», або «право – це воля влади»).

Для концептуального плюралізму характерним є максимально широкий зміст концепту, коли існує можливість для широкого кола його інтерпретацій. Наприклад, концепт права можна використовувати для побудови багатьох систем наукового знання у сфері не лише юриспруденції, але й економічної теорії, соціології, політології, етногеографії. Саме тому концептуальний плюралізм сьогодні набуває дедалі більшого значення, адже він тісно пов'язаний з іншим принципом постнекласичної науки, а саме принципом міждисциплінарності. Синтезування різних наукових напрямів, які досліджують суміжні предмети, відбувається саме за рахунок

їх концептуального зближення. Таке концептуальне зближення стає можливим за умови визнання плюралістичної природи права та його проявів.

Одна з основних проблем використання концептуального плюралізму в юриспруденції, у тому числі в порівняльному правознавстві, – це невизначеність або максимальна конвенційність основних використовуваних понять. Ідеться не лише про граничні категорії, зміст яких є максимально суперечливим та дискусійним (право, правова реальність, правова система тощо), але й про ті поняття та феномени, інтерпретація яких може бути нерозривно прив'язаною до культурного контексту їх формування (скажімо, право власності в різних культурах може мати дуже відмінні відтінки значення). Саме тому функціональне призначення концептуального плюралізму полягає у визнанні множинності інтерпретацій, навіть їх конфлікту, але зі збереженням недоторканності вихідного концепту. Це досягається за рахунок використання конвенційного розуміння основних понять. Але саме для порівняльного правознавства поширеними є випадки, коли досягти конвенційності у понятті доволі складно, оскільки воно може не мати аналогів у інших правових системах. У такому випадку концептуальний плюралізм вихолощується до рівня еклектики.

З точки зору методології порівняльного правознавства пропозиційний плюралізм є більш перспективним, оскільки дає змогу використовувати логічні дедуктивні системи на основі загальної теорії систем, не порушуючи при цьому вимоги плюралістичності. Концептуальний плюралізм більшою мірою зосереджений в «ядрі» порівняльного правознавства, оскільки націлений на створення допустимих у методологічному плані меж інтерпретації основних використовуваних понять без порушення узгодженої категоріальної системи.

Отже, два взаємодоповнювані розуміння плюралізму можуть використовуватися при поясненні плюралістичної природи права незалежно від типу праворозуміння, що, як видається, надає йому право вважатися дійсно науковим принципом. Використання пропозиційного та концептуального плюралізму в сучасній юриспруденції, з одного боку, дає змогу відмежувати використання цього принципу від еклектики, а з іншого боку – розкрити плюралістичну природу права на

методологічному рівні загальної теорії систем. У порівняльному правознавстві методологія використання різновидів плюралізму визначається як відмова від моністичної інтерпретації правової реальності як у пізнавальному сенсі (зведення права до одного з його проявів), так і в онтологічному сенсі (проголошення одного правового стилю кращим чи досконалішим за інші).

1. Wonnell C.T. Deontology, Thresholds, and Efficiency // Legal Theory. – 2011. – Vol. 17. – Issue 4. – P. 301 – 317.

2. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Ин-т философии РАН; Науч.-редакт. совет: предс. В.С. Степин. – Т. 3. – М.: Мысль, 2010. – 692 с.

3. Овчинников А.И. Правовое мышление: теоретико-методологический анализ: монография. – Ростов-н/Д.: Изд-во Ростов. гос. ун-та, 2003. – 335 с.

4. Уёмов А.И. Системный подход и общая теория систем. – М.: Мысль, 1978. – 272 с.

5. Тарский А. Понятие истины в языках дедуктивных наук // Философия и логика Львовско-Варшавской школы. – М.: Мысль, 1999. – С. 14 – 178.

6. Луман Н. Социальные системы. Очерки общей теории / Пер. с нем. И.Д. Газиева, под ред. Н.А. Головина. – СПб.: Наука, 2007. – 642 с.

7. Бабаев В.К. Норма права как истинное суждение // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 1976. – № 2. – С. 30 – 37.

8. Raz J. The Concept of a Legal System. An Introduction to the Theory of Legal System. – 2nd ed. – New York: Oxford University Press, 1980. – 241, [IX] p.

9. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. – 3-е изд. – М.: Академический проект, 2004. – 991 с.

Горобець К.В. Системний плюралізм: до проблеми методології порівняльного правознавства

Запропоновано застосовувати системну інтерпретацію принципу плюралізму як елементу методології порівняльного правознавства. Показано, що існує два види плюралізму: пропозиційний та концептуальний. Пропозиційний плюралізм використовується для створення однієї системи на основі різних концептів, і його доцільно використовувати на рівні мікропорівняння. Концептуальний плюралізм використовується для побудови різних систем на основі одного концепту; доцільність

його використання обмежена проблемою створення допустимих меж інтерпретації понять та категорій порівняльного правознавства.

Ключові слова: порівняльне правознавство, методологія порівняльного правознавства, принцип плюралізму, пропозиційний плюралізм, концептуальний плюралізм.

Kostiantyn Gorobets. System pluralism: towards the problem of comparative jurisprudence methodology

It is proposed to use a system interpretation of the principle of pluralism as an element of methodology of comparative jurisprudence. Author shows that there are two types of pluralism: propositional and conceptual. Propositional pluralism is used for creation of one system based on the different concepts; the micro-comparison is a sphere where it can be used the most expediently. Conceptual pluralism is used for creation of different systems based on one concept. It should be used for creation of the limits of interpretation of notions and categories of comparative jurisprudence.

Key words: comparative jurisprudence, methodology of comparative jurisprudence, principle of pluralism, propositional pluralism, conceptual pluralism.

Горобець К.В. Системный плюрализм: к проблеме методологии сравнительного правоведения

Предложено применять системную интерпретацию принципа плюрализма как элемента методологии сравнительного правоведения. Показано, что существуют два вида плюрализма: пропозициональный и концептуальный. Пропозициональный плюрализм используется для создания одной системы на основе различных концептов, его целесообразно использовать на уровне микросравнения. Концептуальный плюрализм используется для построения различных систем на основе одного концепта; целесообразность его использования ограничена проблемой создания допустимых пределов интерпретации понятий и категорий сравнительного правоведения.

Ключевые слова: сравнительное правоведение, методология сравнительного правоведения, принцип плюрализма, пропозициональный плюрализм, концептуальный плюрализм.